

Управління культури Закарпатської ОДА
Закарпатський музей народної архітектури та побуту

НАУКОВИЙ ЗБІРНИК ЗАКАРПАТСЬКОГО МУЗЕЮ НАРОДНОЇ АРХІТЕКТУРИ ТА ПОБУТУ

ВИПУСК 3

**Матеріали міжнародної
науково-практичної конференції
“Дослідження, збереження, відтворення
та популяризація культурної спадщини”
(Ужгород, 26-27 червня 2015 р.)**

Ужгород
Видавництво Олександри Гаркуші
2016

Третій випуск наукового збірника Закарпатського музею народної архітектури та побуту містить матеріали Міжнародної науково-практичної конференції “Дослідження, збереження, відтворення та популяризація культурної спадщини”, проведеної в Ужгороді 26-27 червня 2015 р. Конференція була присвячена 45-річчю Закарпатського музею народної архітектури та побуту. На ній було дано науковий аналіз історії створення та перспектив розвитку музеїв, принципів організації та формування фондів колекцій музеїв, проблем музеєфікації археологічних, сакральних та фортифікаційних пам’яток, реставрації та консервації пам’яток культурної спадщини, культурно-освітньої роботи музеїв, фольклору як форми збереження та популяризації культурної спадщини, проблем дослідження та оцінки пам’яток традиційної народної культури в сучасних умовах, традиційного народного житла та міської архітектури, традиційного народного та міського одягу, традиційних занять, ремесел та промислів, календарної та родинної обрядовості, світоглядних уявлень та народних знань, релігії та сакрального мистецтва.

Редколегія:

Андял Габріела Василівна, директор Закарпатського музею народної архітектури та побуту, заслужений працівник культури України;

Тиводар Михайло Петрович, доктор історичних наук, професор кафедри історії стародавнього світу та середніх віків ДВНЗ “Ужгородський національний університет”;

Коцан Василь Васильович, кандидат історичних наук, завідувач відділу експозиційної та науково-дослідної роботи Закарпатського музею народної архітектури та побуту, доцент кафедри історії України ДВНЗ “Ужгородський національний університет” (голова редколегії);

Приймич Михайло Васильович, кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва Закарпатського художнього інституту;

Леньо Павло Юрійович, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України ДВНЗ “Ужгородський національний університет”;

Полак Сільвія Іванівна, заступник директора з наукової роботи Закарпатського музею народної архітектури та побуту;

Зейкан Оксана Василівна, вчений секретар Закарпатського музею народної архітектури та побуту.

Мегела Мар’яна Іванівна, завідувач відділу фондів Закарпатського музею народної архітектури та побуту;

Сологуб-Коцан Тетяна Яківна, завідувач відділу науково-освітньої роботи Закарпатського музею народної архітектури та побуту.

Відповідальна за випуск:
Андял Габріела Василівна

Рецензент:

Зан Михайло Петрович, кандидат історичних наук, доцент кафедри політології і державного управління ДВНЗ “Ужгородський національний університет”.

Матеріали надруковані в авторській редакції.
У разі передруку посилання на науковий збірник обов’язкове.

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою
Закарпатського музею народної архітектури та побуту
(протокол № 2 від 25 січня 2016 р.)*

Болюк О.М.
(Львів)

ХУДОЖНІ ВИРОБИ З ДЕРЕВА У ЦЕРКВАХ ЗАКАРПАТСЬКОЇ БОЙКІВЩИНИ: ФОРМА, ОЗДОБА, ОПОРЯДЖЕННЯ ПОВЕРХНІ БАЛДАХІНІВ

УДК 745.51: 2–523.42 (477.87)

Анотація: Стислий аналіз творів церковного мистецтва, зафіксованих автором під час мистецтвознавчих експедицій відділу народного мистецтва ІН НАН України на Бойківщину впродовж 2005–2009 рр., вказує на спільні ознаки та варіативність їх тектоніки, декору, опорядження поверхонь. Окремі художні особливості цих предметів церковного облаштування крізь ретроспективу їх генезису свідчать про трансформацію творчої ідеї митців минулого.

Ключові слова: церква, дерево, декор, мистецтво, інтер'єр, експедиція.

Українське художнє деревообробництво – одна з найдавніших, розповсюджених і високорозвинених галузей людської діяльності, яка нагромадила безліч давніх творів, вдосконалила технологічний процес обробки цього природного матеріалу та досягла широкого асортименту сучасної продукції. Зацікавлення до такого виразного явища в українській культурі завжди буде проявлятися, особливо у мистецтвознавстві. Серед художнього дерева цінним надбанням є вироби сницарства, які у церковному мистецтві посідають поруч з іконописом, металопластикою, шитвом одне з чільних місць. Такі церковні твори поєднують переважно специфіку архітектури, різьблення, позолоти та іконопису, тому вони представляють жвавий науковий інтерес, головню з часу зменшення тиску атеїстичної влади на населення щодо віросповідання – від другої половини 1980-х рр. Наукові праці останнього двадцятиліття зробили значний поступ у вивченні феномену українського церковного мистецтва, проте багато питань залишаються остаточно не з'ясованими, зокрема в історико-порівняльному, типологічному, художньому аспектах.

Поєднання різних творів в одному храмі відбувалось впродовж тривалого часу, утворюючи в естетиці інтер'єру певну еkleктику, реалізовану багатьма авторами і парафіянами. Тому дослідження дерев'яного церковного обладнання, предмети якого містять в основному кращі художні ідеї митців, завжди буде актуальним.

Необхідним етапом дослідження кожного твору мистецтва є його натурні обстеження. У ході наукових експедицій відділу народного мистецтва Інституту народознавства НАН України на теренах західних областей України, зокрема Закарпаття, автору статті вдалося зафіксувати численний матеріал, який представляє дерев'яне церковне облаштування. Актуальність збору польових матеріалів залишається і надалі гострою, адже вивчення усіх артефактів церковного мистецтва недостатньо вичерпане через низку негативних причин суб'єктивного та об'єктивного характеру, що виникли під впливом економічних, часових, соціальних і релігійних чинників [4, с. 161–167].

Авторство предметів облаштування церков належать або професійному, або народному майстру. З виявлених творів церковного ужиткового мистецтва найчастіше трапляються церковні вироби останньої чверті XIX–XX ст., значно рідше – кінця XVIII та першої половини XIX ст. Обстежені предмети дозволяють уточнити типологію церковного облаштування, визначити окремі риси інтерпретації загальноєвропейських художніх стилів у місцевій творчості та локальні ознаки художнього деревообробництва, а відносно новостворене облаштування вказує на тенденції сакрального мистецтва впродовж останнього часу.

Метою написання пропонованої статті є спроба аналізу дерев'яних предметів церковного мистецтва, виявлених автором у ході наукових експедицій на Закарпатську Бойківщину, задля показу універсальних та унікальних ознак сницарства, що побутують на означеній території. Із складної системи церковного дерев'яного облаштування для прикладів обрано лише окремі, найвиразніші вироби, які оздоблюють інтер'єри сільських храмів Великоберезнянського, Воловецького та Міжгірського районів.

Художня виразність (особливість) будь-якого церковного предмета базується на важливих ознаках, що сприймаються завдяки візуальному спостереженню і аналізуються на чуттєво-емоційному рівні, а відтак вона може бути відтворена описово, графічно, фотографічно та, при достатніх навиках, повністю скопійована. Важливими критеріями естетики виробу є його форма й оздоба.

У ході обстеження інтер'єрно-предметного простору церкви особлива увага зверталась на важливі та художньо оформлені предмети апсиди (святинища). Згідно з традицією візантійського обряду канонічно усталені предмети цієї частини церкви недоступні для усіх християн і не відкриті для огляду, а заслонені вівтарною перегородкою – іконостасом. Синонімом апсиди, святинища є “Святеє Святих” – найбільш свя-

шенне місце у храмі, предметне середовище якого намагались оздобити відповідно. Тому тут можна часто виявити твори, які відзначаються якісно виразними художніми ознаками. До них належать престол, дарохранильний кивот, проскомидійник, горне місце, запрестольний вівтар.

У святині одним із найпомітніших типів церковного облаштування є надбудова над головним престолом – балдахін (ківорій, киворій, киворіон, ківоріон, сінь, сень, піднебесне, поднебесне)[5, с. 266–267; 6, с. 316; 8; 13]. Престол не завжди буває пишно декорованим, оскільки зазвичай покритий обрусамі, тому його художньо-пластичним акцентом є балдахін. Його форма виглядає переважно як куполоподібне, напівсферичне накриття над головним престолом, яке опирається на чотири колони, стовпці, що можуть слугувати і каркасом престолу, виготовлене найчастіше з дерева, рідше – каменю або металу, і має тепер символічне та декоративне значення, втративши практичну функцію.

Первісні ківорії будували для кріплення з внутрішнього боку купола ківорій-ковчега – посуду для зберігання Найсвятіших Тайн, виготовленого з металу переважно у вигляді символу Святого Духа – голуба, який інколи теж називали ківорієм. Купол увінчував хрест з Розп'яттям, оточений поставленими і підвішеними лампадами, живими квітами. Завдяки релігійним, економічним та іншим взаємозв'язкам зі Сходом на Київській Русі такий тип облаштування відомий з XI ст., набувши слов'янської назви: сінь, сень, піднебесне, поднебесне. Адже у храмах над престолом ківорій символізує небозвід над землею – жертovníком, на якому приноситься Богові жертва.

Зображення давніх ківоріїв найвдаліше ілюструють твори сакрального монументального мистецтва, книжкові мініатюри, ікони. Наприклад, у сцені “Хіротонія Миколи в єпископи” з ікони “Святий Микола з житієм” XIV ст. (зберігається у Національному музеї імені Андрея Шептицького у Львові) [9, с. 169], маляр зобразив ківорій узагальнено, однак його конструкція є зрозумілою: на чотири округлі в розрізі колони з умовно прорисованими капітелями опирається напівсферичний купол. Очевидно, що такі надбудови були властиві не лише сінні шкіни завіту в Єрусалимі, а використовувались у східній, згодом і європейській архітектурі доволі широко.

Архітектурні стилі відобразились на оздобленні ківорію, тому, залежно від них, застосовували колони різноманітних форм, декорували внутрішню площину балдахіна, який могли оточувати скульптурні композиції; опоряджували повністю поверхню – покривали фарбами, золотили. Побудову ківорію, як і решту облаштування – престолів, жертovníків, іконостасу та інших речей для богослужб, доручали зазвичай високопрофесійним майстрам своєї парафії або запрошували з околиць чи замовляли у цехових майстрів. Такі надбудови над престолом містить не кожен український храм, оскільки це залежало від низки причин, зокрема величини святині, художнього задуму, спроможності парафіян платити майстрам за виготовлення ківорію та ін.

У святинях церков населених пунктів, що вивчались експедицією, виявлено ківорії XIX – початку XX ст. двох типів: ківорій, що є продовженням-надбудовою подібної до столу конструкції – головного престолу, та тектонічно схожу конструкцію із ківорієм, однак опори його опираються на окремі цоколи, тобто конструктивно він не прив'язаний до головного престолу (церкви у с. Нижній Студений, Пилипець).

Так, наприклад, ківорій церкви Різдва Богородиці с. Латірка Воловецького р-ну, що можна датувати 1864 роком, тобто початком функціонування храму, оздоблений “крученими” колонками з рельєфно різьбленим виноградом, тектонічно і художньо близький до балдахіна церкви сусідньої Біласовиці, зведеного орієнтовно у тому ж часі, ймовірно, навіть одним майстром. На таке припущення вказує низка подібних ознак: капітелі, пластика стовбурів колон, ламбрекени, зрештою, окремо стоячі від престолу опори купола. Акцентують конструкцію пам'яток ажурні елементи у вигляді рокайлів по боках накриття. Латірецький ківорій увінчує хрест з трипелюстковими закінченнями, а сінь біласовицької церкви завершує фігурка пелікана. Останній приклад є не часто уживаним в українському сніцарстві і трапляється інколи, окрім ківоріїв, на стулках царських врат. Наприклад, фігура пелікана з трьома пташенятами увінчує врата іконостасу Михайлівської церкви 1700 р. с. Вишка Великоберезнянського р-ну Закарпаття. Цілоком ймовірно, що первісний вигляд цієї конструкції не містив означену композицію, а фігура була кріплена згодом. Сюжет із зображенням пелікана, що роздирає свої груди для годівлі пташенят, встановлений на куполах ківорію церкви с. Буковець Міжгірського р-ну, спорудженого, очевидно у XIX ст., та ужоцького храму Архистратига Михаїла Великоберезнянського р-ну Закарпатської обл.

Іншим прикладом наявності такого символу в інтер'єрі є ківорій церкви Івана Хрестителя, яка збудована, ймовірно, у XVII ст., у с. Сухий Великоберезнянського р-ну Закарпаття. Головний фасад конструкції ківорію цієї церкви, навпроти царських врат, акцентує фігура пелікана, який годує своїм тілом пташенят. Така композиція, що символізує самопожертву Ісуса Христа заради прощення гріхів людства, у місцевому

сакральному різьбленні використовувалась доволі рідко. Надбудову престолу увінчує ікона, оточена сьйвом-глюрією.

За технікою виконання та композиційним рішенням виноградних грон на “кручених” колонках, так званих “стовпах Соломона”, а також волют на ребрах балдахіну, зрештою, завершення куполу ківорію – різьблених фігурок пелікана й пташенят, у церкві Архистратига Михаїла XVII ст. с. Ужок Великоберезнянського району, помітна подібність з аналогічними конструкціями церков с. Гусний та Сухий, однак в останньому випадку різьблені деталі опрацьовані ретельніше. Ймовірно, вони усі були виготовлені одним майстром у різний період його творчості.

Ківорії закарпатських церков Різдва Івана Хрестителя (XVIII ст. ?) с. Сухий та Миколая Чудотворця 1655 р. [7, с. 64; 10, с. 96; 12] с. Гусний складають “кручені” спіральні колони, у виїмках яких вирізьблено виноградну лозу з гронами ягід. Конструкцію країв прикрашають різьблені китиці із бахромою, що імітують справжні, виготовлені зі сухозліті. В обидвох випадках ківорії увінчують медальйони із написаним олійними фарбами “Всевидачим Оком”. Різниця між надпрестольними конструкціями полягає у насиченості оздобленням. Ківорій гусненської церкви за формою та різьбленням простіший, аніж у с. Сухий. Останній, окрім декоративних накладних елементів у вигляді квітів з листям, лаврових гірлянд, поясків, доповнений з нижнього боку накриття-“піднебесного” різьбленою фігурою голуба – Святого Духа в ореолі, побіч якого кріплені рельєфні сонце, півмісяць та п’ятикутні зірки.

Використання місткості у вигляді голуба для зберігання Святих Дарів має давню традицію. У християнському мистецтві його виготовляли ще у IV ст., а то й раніше. Одну із перших згадок про використання під час літургійної церемонії фігури голуба знаходимо у життеписі про єпископа Кесарійського (св. Василя Великого, нар. 330 р.) [14, с. 111].

Згодом такий сакральний символ був поширений не лише у церквах візантійського обряду, а й часто траплявся, наприклад, у монастирях Франції. У храмах романського періоду застосування тканого балдахіна, що є запозиченням зі Сходу, зумовило металеву фігуру цього птаха (*colomba eucaristica*) розміщувати всередині накриття. Дерев’яні конструкції ківорію та розміщення кивоту на престолі поступово знівелювали практичну функцію євхаристичного голуба, який став символічним і декоративно-композиційним елементом не лише надпрестольного накриття, а й використовувався у пластиці казальниць, завершень бічних вітарів та проскомидійників.

Об’ємно різьблені фігурки голуба вмонтовані інколи з нижнього боку купола ківоріїв. Тут так само можуть бути астральні символи. Проте найчастіше траплялись піднебесні без будь-яких зображень, покриті блакитною чи білою фарбою (церкви с. Збини, Пилипець, Сухий).

Названі барви є зазвичай властиві для усіх ківоріїв закарпатських церков. Символічні кольори Небес та чистоти, непорочності, святості трапляються також на інших предметах облаштування храму.

Впродовж століть певних змін у декорі балдахінів зазнали профільовано-рельєфні ламбрекени, що символізують завіси, кріплені з чотирьох боків біблійної скинії завіту. Найдавніший з виявлених ківоріїв, прикрашених густим рядом ламбрекенів без китиць чи якихось інших дармовисів, є у церкві с. Росток, що на закарпатській Міжгірщині, і, ймовірно, зведений у кінці XVIII ст. Лаконічність декору такого піднебесного та гладкі без виноградних пагінців його колони переконують про вплив тут класицистичних ознак.

Сіль святилищ пізнішого часу, особливо другої половини XIX – початку XX ст., часто прикрашають імітації ламбрекенів з китицями, зірками, чи чергуванням одних з одними. Астральний мотив на їх кінцях доводить про один із символів ківорію – небозводу зі світилами (церкви с. Збини, Сушиця, Верхній Студений, Верб’яж). Інколи спадаючі драперії можуть бути трактовані майстром умовно: лише у вигляді ажурних декоративних півкілець або, навіть, трилистих закінчень (церква с. Пилипець). У разі відсутності наслідування завіс у дереві в окремих цервах використовують справжні тканини (церква с. Котельниця).

Рідкісним прикладом імітації завіс, виконаних за допомогою рельєфного різьблення, є ківорій церкви Миколая Чудотворця 1905 р. с. Стужиця Стара Великоберезнянського р-ну. Художні ознаки цієї конструкції відображають впливи як загальноєвропейських стильових течій, так і локальних способів оздоблення. Її декоративні елементи своїми пропорціями, лініями та композицією загалом відображають течію неокласицизму, своєрідно інтерпретовану у сакральному мистецтві цієї місцевості. Канелюри колон ківорію вирізані на значній відстані один від одного, масивні коринфські капітелі, між якими кріплені рельєфно різьблені драперії, ніби стягнуті по центру шнурами з китицями, ряд великих іонік, завершення з вазами на кутах балдахіна вказують на ремінісценції класицистичних декоративних елементів.

Парафіяни московської патріархії с. Сіль цього ж району у церкві св. Василя Великого конструкцію ківорію нещодавно частково розібрали, прикріпивши ланцюгами до стелі святилища власне балдахін, з внутрішнього боку якого вмонтовано низьковартісну у художньому сенсі люстру серійного виробництва,

а одну із колон використали як стрижень аналоя. Церква св. Василя Великого (датують 1635 р. та 1777 р.) с. Сіль Великоберезнянського р-ну Закарпатської обл. перенесена зі с. Сянок, що на Турківщині, і поставлена в урочищі, званому сільчанами Згарище, а згодом вдруге перенесена на теперішнє місце, тому надпрестольна конструкція виготовлена значно пізніше. Лаконічний за формою ківорій з мінімальним використанням оздоблення, гладким стовбуром колон схиляє до думки, що був виготовлений в першій половині XIX ст. під впливом пізнього класицизму, а то й пізніше, коли ознаки цього стилю у великих культурних центрах зникають.

Поодинокими прикладами піднебесних є конструкції з вмонтованими по кутах зображеннями канонічних євангелістів. Наприклад, колони ківорію каплиці у Пилипці Міжгірського р-ну завершують іконки з ликами євангелістів, обрамлені рельєфними мушлями, що є впливом, очевидно, епохи рококо. У такому варіанті семантику ківорію варто розглядати як символ не тільки ясині (печери) над яслами Ісуса, склепіння Гробу Господнього, видимого Всесвіту, завершення трону Вседержителя, а й як Слово Боже, проголошене Його вісниками. Складнішим композиційним замислом диспонує вже згадувана сіль церкви у Верб'язі. Окрім євангелістів на кутах карнизу, боки навісу тут обрамляють ажурно різьблені композиції з біблійною символікою: праворуч – скрижалі Завіту, які оточені камінням, що розуміється як гора Сінай, та виноградною лозою з китицями ягід. Ліворуч закомпоновано Євангеліє з текстом від св. єв. Матвія про родовід Ісуса [11, Мт.1:1-17], колону бичувань з мотузкою, різками, кліщами та молотком. Позаду Книги видніється тростина з губкою, посередині – хрест з терновим вінком, спис. Праворуч Євангелія – драбина, глек, саван, гральні кості.

Знаряддя тортур Христа не часто зображували у стаціонарному дерев'яному церковному облаштуванні. Інколи їх можна бачити на іконостасах над намісним рядом чи біля Розп'яття. Частіше трапляється серед творів образотворчого мистецтва – на іконах “Страстей Господніх”, з фігурами ангелів.

Досить незвично прикрашений ківорій буковецької церкви: над капітелями його колонок з боків прикріплено ажурні завитки, що нагадують отвори-кільця старозавітної шкіни, у які засовували тримачі для перенесення її у часі мандрів. Таким чином, у зафіксованих під час експедицій нечисленних ківоріїв кінця XVIII – першої третини XX ст. в основному помітні ознаки загальноєвропейських архітектурно-художніх стилів. Особливо виразно на це вказують колонки та карнизи купола, які можуть акцентувати імітації справжніх ламбрекенів. Навісні конструкції найчастіше оздоблені рельєфним, зрідка об'ємним та виїмчастим різьбленням. Оскільки існуючі обстежені ківорії належать переважно до періодів рококо, історизму, модерну, відповідно тут превалювали завитки, рокайль, рослинні мотиви, особливо інтерпретація винограду. Очевидно, стильові особливості класицизму не залишили виразного сліду, окрім кількох прикладів, на такого типу облаштуваннях з кількох причин. Насамперед тому, що цей стиль не став популярним на західноукраїнських теренах, що належали у різний час Австро-Угорщині, Чехословаччині та Польщі.

У бойківських церквах збереглись надпрестольні балдахіни двох типів, які визначаються на основі їх тектоніки – ківорій над головним престолом як його конструктивне продовження та окрема від нього конструкція на наземних опорах. На теперішньому етапі дослідження складно ще визначити, який з типів кількісно переважає. Проте вже очевидно, що балдахінів з опорами на головному жертвовнику у церквах Закарпатської Бойківщини збережено більше, аніж у Галичині. На основі визначення датування такого типу виробу, зіставлення його тектонічних, художньо-стилістичних особливостей та окреслення ареалу побутування, виявлено подібність балдахінів у низці церков Великоберезнянського, Воловецького та Міжгірського районів Закарпаття. Результати аналізу дозволяють будувати гіпотезу про єдиний різьбярський осередок їх створення або, принаймні, тісний взаємовплив у творчості авторів. Конкретніше авторство балдахінів з'ясувати поки що не вдалось. Ймовірно, пошук імен майстрів-сницарів у архівах дасть детальніший та якісніший результат.

Сницарське оздоблення проаналізованих балдахінів визначається домінуванням кількох основних мотивів – рослинних, стилізованих реалій природного і предметного світів: виноградних пагонів, листя та ягід, які оповивають спіралені колонки; ажурно-рокайлеві елементи, що увінчують по периметру балдахін; звисаючі ламбрекени імітованих завіс. Колористика таких різьблених деталей та їх основи-тла обмежена переважно емалевою фарбою білого, блакитного, синього, золотистого, жовтого кольорів, в окремих випадках – відтінками червоного й зеленого кольорів. Позолота трапляється лише на окремих деталях декору – зазвичай, накладних ажурно-різьблених оздобах.

Загалом балдахін-ківорій як типологічна група церковного мистецтва вивчена ще доволі мало, тому потребує тривалих комплексних досліджень.

Джерела та література

1. Архів ІН НАНУ. – Ф. 1. – Оп. – 2. – Од зб. 523. Експедиція на центральну Бойківщину та північно-західне Закарпаття (закарпатську Бойківщину). 2005. Загальні документи. Автор: О. Болюк.
2. Архів ІН НАНУ. – Ф. 1. – Оп. 2. – Од зб. 536. Експедиція на північно-східну Бойківщину та Підгір'я. 2006. Загальні документи. Автор: О. Болюк.
3. Архів ІН НАНУ. — Ф. — 1. — Оп. — 2. — Од. — зб. — 596а. Експедиція на центральне Закарпаття. 2009. Автор: О. Болюк.
4. Болюк О. Мистецтвознавчі студії сницарства: методика дослідження та атрибуція пам'яток у польових умовах (експедиція 2011 р.) / Олег Болюк // Апологет: Матеріали V Міжнародної наукової конференції “Християнська сакральна традиція: віра, духовність, мистецтво”, м. Львів, 23-24 листопада. – Львів : Львівська Богословська академія УПЦ КП, 2012. – С. 161–167.
5. Болюк О. Киворій / Олег Болюк // Мала енциклопедія українського народознавства / За ред. С. Павлюка. – Львів : Ін-т народознавства НАН України, 2007. – С. 266–267.
6. Декоративно-ужиткове мистецтво : Словник. – В 2 т.: Т. 1 / Запаско Я.П. (керівник авторського колективу), Голод І.В., Білик В.І., Кравченко Я.О., Лупій С.П., Любченко В.Ф., Мельник І.А., Тарновський О.О., Шмагало Р.Т. – Львів : Афіша, 2000. – 364 с.
7. Логвин Г.Н. Украинские Карпаты : Книга-спутник / Григорий Никонович Логвин. – М. : Искусство, 1973. – 192 с.
8. Любачівський Мирослав Іван. Літургіка: храм-посуди-ризми, дзвони-мощі-образи, книги церковні-церковний спів / Мирослав Іван Любачівський. – В 2-х ч. : Ч. I. – Рим, 1990. – 89 с.
9. Овсійчук В. Українське малярство X–XIII століть: проблеми кольору / Володимир Овсійчук. – Львів : Ін-т народознавства НАН України, 1996. – 479 с.
10. Поврозник Михайло. Альбом українських церков Закарпаття, Лемківщини, Холмщини та Підляшшя / Михайло Поврозник. – Лондон : Українська видавнича спілка, 1988. – 320 с.
11. Святе Письмо Старого та Нового Завіту / Переклад І. Хоменка. – 1991. – Мт. I: 1–17.
12. Січинський В. Бойківський тип дерев'яних церков на Карпатах / Володимир Січинський. – Львів, 1927. – 16 с.
13. Християнство : Словарь / Под общ. ред. Л.Н. Митрохина и др. – М. : Республика, 1994. – 559 с.
14. Montevocchi Benedetta, Vasco Rocca, Sandra. Suppellettile ecclesiastica I. 4. Dizionario terminologici / Benedetta Montevocchi, Sandra Vasco Rocca. – Centro Di, 1988. – 493 p.

Резюме

**ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ ИЗДЕЛИЯ ИЗ ДЕРЕВА В ЦЕРКВЯХ ЗАКАРПАТСКОЙ БОЙКОВЩИНЫ:
ФОРМА, УКРАШЕНИЕ, ОТДЕЛКА ПОВЕРХНОСТИ****Болюк О.Н.** (Львов)

Сжатый анализ изделий церковного искусства, зафиксированных автором во время искусствоведческих экспедиций отдела народного искусства ИН НАН Украины на Бойковщину в течении 2005–2009 гг., указывает на общие признаки и вариативность их тектоники, декора, отделки поверхностей. Отдельные художественные особенности этих предметов церковного устройства через ретроспективу их генезиса свидетельствуют о трансформации творческой идеи художников прошлого.

Ключевые слова: *церковь, дерево, декор, искусство, интерьер, экспедиция.*

Summary

**WOODEN ITEMS IN THE CHURCHES OF ZAKARPATYA'S BOYKIVSHCHYNA:
SHAPE, DESIGN, SURFACE FINISHING****Bolyuk O.M.** (Lviv)

A brief analysis of religious art works recorded by the author during art expeditions by the folk art department of the Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine to the Boykivshchyna region during 2005–2009 indicates the common characteristics and variability of their tectonics, decor, surface finishing. Some artistic features of the items of church design reveal the transformations of artists' creative ideas of the past through a retrospective of their genesis.

Key words: *church, wooden, décor, art, interior, expedition.*

З М І С Т

Передмова. Василь Коцан	3
-------------------------------	---

ІСТОРИЯ СТВОРЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МУЗЕЇВ

<i>Андял Г.В.</i> Міжнародна співпраця Закарпатського музею народної архітектури та побуту в галузі збереження, дослідження та популяризації транскордонної культурної спадщини	5
<i>Páll István.</i> Kiűtkeresés a sóstói múzeumfalú gyakorlatában	9
<i>Сополига М.В.</i> Музеї просто неба в Словаччині: історія та сучасний стан	16
<i>Ткачук Я.Ю.</i> З історії формування гуцульського музею в Коломиї	25
<i>Громова О.П.</i> Експозиція “Гуцульщина” у Національному музеї народної архітектури та побуту України	32
<i>Верговська В.С.</i> До історії створення експозиції хати священика в Національному музеї народної архітектури та побуту України	37
<i>Жам О.М., Ткаченко Н.Г.</i> До історії створення музею народної архітектури та побуту середньої Наддніпрянщини: напрацювання вченої ради Переяслав-Хмельницького державного історичного музею по створенню Переяславського скансену (1960-ті рр. ХХ ст.)	42
<i>Тетеря С.А.</i> Музей кобзарства Національного історико-етнографічного заповідника “Переяслав” – історія, традиції та перспективи розвитку	52
<i>Грabcак В.М.</i> Музеї просто неба: історія створення, принципи організації	58
<i>Підставка Р.В.</i> Палеоскансен “Старий Збараж” – перспективний напрям науково-експозиційної діяльності Національного заповідника “Замки Тернопілля”	64
<i>Михальчук Л.С.</i> Історія створення та функціонування музею етнографії Національного заповідника “Давній Галич”	69

ПРИНЦИПИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ФОРМУВАННЯ ФОНДОВИХ КОЛЕКЦІЙ МУЗЕЇВ

<i>Боренько Н.В.</i> Український та європейський фаянс в колекції музею народної архітектури і побуту у Львові	74
<i>Пісцова М.П., Старченко В.І.</i> Орнаментальні мотиви вибійчаних тканин у збірці Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського	84
<i>Власенко І.О., Парасочка О.Г.</i> Культурна дрібна металева пластика (ікони, складні в колекції Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського	89
<i>Ревега Н.М.</i> Формування фондової колекції ляльок-мотанок національного історико-етнографічного заповідника “Переяслав”	94
<i>Ревега В.В.</i> Формування філателістичної колекції Національного історико-етнографічного заповідника “Переяслав” поштовими марками України 2001–2010 років	97
<i>Полак С.І., Зейкан О.В.</i> Різьблені твори з колекції І.А. та С.А. Сільваїв у фондовій збірці Закарпатського музею народної архітектури та побуту	107
<i>Найпавер М.І.</i> Гончарні вироби народних майстрів Закарпаття у фондовій збірці Закарпатського музею народної архітектури та побуту	113
<i>Скакальська І.Б., Швалюк І.Б.</i> Волинська еліта періоду другої Речі Посполитої у фондах Кременецького краєзнавчого музею	117
<i>Мокроусова О.Г.</i> Роль колекції креслень архітектора Павла Альошина у формуванні архівних, музейних і бібліотечних фондів	123

ПРОБЛЕМИ МУЗЕЄФІКАЦІЇ АРХЕОЛОГІЧНИХ, САКРАЛЬНИХ ТА ФОРТИФІКАЦІЙНИХ ПАМ'ЯТОК

<i>Ситниченко С.М.</i> До питання про перші спроби створення закону Про охорону пам'яток історії та археології	130
--	-----

<i>Телегей Н.М.</i> Творчий доробок народних майстрів художнього ткацтва Волинської області другої половини ХХ ст.	419
<i>Кудінова А.Г.</i> Традиційна і сучасна українська ярмаркова культура ХІХ – початку ХХІ ст.: регіональний зріз осмислення (за матеріалами польових етнографічних досліджень)	424

КАЛЕНДАРНА ТА РОДИННА ОБРЯДОВІСТЬ, СВІТОГЛЯДНІ УЯВЛЕННЯ, НАРОДНІ ЗНАННЯ

<i>Бойко І.О.</i> Традиційні мучні страви як один із маркерів етнографічного регіону Бойківщина (кінець ХІХ – перша половина ХХ ст.)	431
<i>Конюшка В.М.</i> Трансформація хліборобських мотивів у календарній обрядовості лемків Закарпаття	439
<i>Цицишев С.І.</i> Використання хлібних виробів у зимовій календарній обрядовості західної частини Українських Карпат та прилеглого Підгір'я	446
<i>Зюбровський А.В.</i> Чинники впливу на частоту випікання повсякденного хліба в українців історико-етнографічної Волині наприкінці ХІХ – у першій половині ХХ ст.	452
<i>Тиховська О.М.</i> Специфіка великодньої обрядовості Закарпаття у рецепції Федора Потушняка	45
<i>Ковальчук Н.А.</i> Обрядові традиції Троїцького циклу та особливості їх територіального поширення на Рівненському Поліссі у першій половині ХХ ст. (за матеріалами архіву державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф)	463
<i>Боряк О.О.</i> Поховальний обрядовий комплекс Закарпаття на тлі Поліських паралелей	469
<i>Керечанин І.В.</i> Сімейно-родильні обряди і звичаї українців Закарпаття першої половини ХХ ст. (за матеріалами сіл Іршавського району)	473
<i>Маховська С.Л.</i> “Циганський код” у слов'янській народній культурі (за матеріалами весільної та родильної обрядовості)	480
<i>Кондратюк О.В.</i> Реліктові явища сімейної обрядовості (за польовими матеріалами Правобережного Полісся)	485
<i>Король В.В.</i> “Вроки” та обряд “гасіння вогню”, в народній медицині українців Закарпаття (за польовими матеріалами)	491
<i>Васянович О.О.</i> Метеорологічні уявлення українців Полісся про “єврейські кучки”	498

РЕЛІГІЯ ТА САКРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО

<i>Філіп Л.І.</i> З історії греко-католицького кладовища на Замковій горі	505
<i>Болюк О.М.</i> Художні вироби з дерева у церквах Закарпатської Бойківщини: форма, оздоба, опорядження поверхні балдахинів	511
<i>Козурак М.С.</i> Пам'ятки дерев'яного зодчества Закарпатської Гуцульщини: уудожньо-декоративні й конструктивні особливості та проблеми збереження	516
<i>Приймич М.В.</i> Церковне малярство Йосипа Бокшая у контексті ідей національного романтизму	521
<i>Франків У.Р.</i> Празничні ікони риботицької стилістики з колекції музею народної архітектури та побуту у Львові	525
<i>Пелех М.І.</i> Галицькі ікони “Воздвиження Чесного Хреста” ХVІІ–ХVІІІ ст. як символи Ставропігії	533
<i>Клімашевський А.В.</i> Пошук національного церковного стилю в Галичині в добу сецесії	538
<i>Шпак О.Д.</i> Осередки народного малярства на склі другої половини ХХ століття у Річці на Бойківщині й торговлиці на Покутті: порівняльний аспект	544
<i>Бобош Я.М.</i> Взаємозв'язки майстрів малярства Львівського середовища з регіональними центрами західної України (Закарпаття, Буковина) кінця ХІХ – початку ХХ століття	551
<i>Левенко О.Ю.</i> З української культурно-мистецької скарбниці православ'я: до питання про монодичні пісенспіви з рукописів ХVІ – ХVІІ ст. та стародруків ХVІІІ ст.	- -

ЛІТОПИСНІ СТОРІНКИ

<i>Коцан В.В.</i> Хроніка Закарпатського музею народної архітектури та побуту за 2015 рік	5
Інформація про авторів	5-1

Наукове видання

**НАУКОВИЙ ЗБІРНИК
ЗАКАРПАТСЬКОГО МУЗЕЮ
НАРОДНОЇ АРХІТЕКТУРИ ТА ПОБУТУ**

Випуск 3

**Матеріали міжнародної науково-практичної конференції
“Дослідження, збереження, відтворення
та популяризація культурної спадщини”
(Ужгород, 26-27 червня 2015 р.)**

Відповідальна за випуск *Габрієла Андял*

Статті подано в авторській редакції
Комп'ютерний набір авторів збірника
Художнє оформлення *Олександра Гаркуша*
Коректура *Галина Тамаровська*
Комп'ютерна верстка *Олексій Гаркуша*

Підписано до друку 02.06.2016
Формат 60x84/8. Папір офс.
Гарнітура Times New Roman. Друк офсет.
Умов. друк. арк. 68,13.
Тираж 300 прим. Замовлення № 6-2016.

Видавництво Олександри Гаркуші
Свідоцтво серія Зт № 23 від 06.09.2005 р.
м. Ужгород, вул. Погорелова, 4
тел. (0312) 66-49-38

Друк та палітурні роботи ТОВ "РІК-У"
м. Ужгород, вул. Володимирська, 63-В/3

Н 34 Науковий збірник Закарпатського музею народної архітектури та побуту. Вип. 3 : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. “Дослідження, збереження, відтворення та популяризація культурної спадщини” (Ужгород, 26-27 черв. 2015 р.) [Текст] / упоряд. : Г.В. Андял, В.В. Коцан. – Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2016. – 580 с. : іл.

ISBN 978-617-531-142-4

Третій випуск наукового збірника Закарпатського музею народної архітектури та побуту містить матеріали Міжнародної науково-практичної конференції “Дослідження, збереження, відтворення та популяризація культурної спадщини”, проведеної в Ужгороді 26-27 червня 2015 р. Конференція була присвячена 45-річчю Закарпатського музею народної архітектури та побуту. На ній було дано науковий аналіз історії створення та перспектив розвитку музеїв, принципів організації та формування фондкових колекцій музеїв, проблем музесфікації археологічних, сакральних та фортифікаційних пам'яток, реставрації та консервації пам'яток культурної спадщини, культурно-освітньої роботи музеїв, фольклору як форми збереження та популяризації культурної спадщини, проблем дослідження та оцінки пам'яток традиційної народної культури в сучасних умовах, традиційного народного житла та міської архітектури, традиційного народного та міського одягу, традиційних занять, ремесел та промислів, календарної та родинної обрядовості, світоглядних уявлень та народних знань, релігії та сакрального мистецтва.

УДК 069 (477.87) (066)
ББК Т529 (4 Укр – 4 Зак) лб11